

1.04 Strokovni članek

UDK 908(497.4)Gozd Martuljek)

Prejeto: 21. 1. 2009

Rozina Švent

dr. zgodovinskih znanosti, prof. zgodovine in sociologije, bibliotekarka, vodja Zbirke tiskov Slovencev zunaj R Slovenije,
Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: rozina.svent@nuk.uni-lj.si

Le kar je zapisano, se tudi ohrani. Preučevanje lokalne zgodovine – primer Gozd Martuljka

IZVLEČEK

V članku je predstavljena lokalna zgodovina naselja Gozd Martuljek (nekdanj Rute) – delovanje Turističnega, Planinskega in Gasilskega društva, ki v tem majhnem naselju (uradno šteje kraj le 624 oseb) opravljajo pomembno kulturno in družbeno poslanstvo. Ob tem pa je predstavljeno tudi delo ljubiteljskega zgodovinarja, Stanka Koširja, ki že vse od leta 1994 naprej vestno zapisuje in izdaja knjige (v samozaložbi), ki pomagajo ohraniti rutarški dialekt in številne kulturno-zgodovinske zanimivosti kraja in njegovih prebivalcev.

KLJUČNE BESEDE

lokalna zgodovina, društva, kulturna dediščina, turizem, planinstvo, nesreče v gorah, naravne znamenitosti, kultura, znane osebnosti, Gozd Martuljek

ABSTRACT

ONLY WHAT IS WRITTEN REMAINS PRESERVED STUDYING LOCAL HISTORY – THE CASE OF GOZD MARTULJEK

Presented in the article is the local history of the settlement Gozd Martuljek (formerly Rute) – the activities of the Tourist, Mountaineering and Firemen societies, which perform in this small settlement (officially only 624 inhabitants) a significant cultural and social mission. Also presented is the work of the amateur historian, Stanko Košir who from the year 1994 conscientiously writes down and issues books (published by the author) that help preserve the Rute dialect and several cultural-historical curiosities of the settlement and its inhabitants.

KEY WORDS

local history, societies, cultural heritage, tourism, mountaineering, accidents in mountains, natural sights, culture, renown personalities, Gozd Martuljek

Uvod

Ko smo leta 1996 kupili hišo v Gozd Martuljku, si niti malo nisem predstavljala, da mi bo ta kraj z leti tako prirasel k srcu. Kar nekaj dejavnikov je vplivalo na to občutenje: naravne lepote Martuljkove gorske skupine z mogočnim Špikom na sredini, prijazni domačini in naključni sprehajalci (ki se po nenapisanem pravilu med seboj vedno pozdravijo, ko se srečajo), cvetoče senožeti, hudourniški potoki in slapovi in še in še bi lahko naštevala. In med vsemi temi lepotami sem na številnih sprehodih/gorskih turah opazila tudi na pol porušene zgradbe, kapelice, stanove (stane = senike), kozolce in lesene lope, ki so nekoč služile kot mlini ali žage. Propadajoča kulturna dediščina zgornje savske doline! Niti vas ni ohranila svojega prvotnega imena – nekoč so to bile Rute¹ in nad njimi Srednji Vrh s sedmimi mogočnimi kmetijami (osrednje mesto pripada Hlebanjevi kmetiji – na enem od tramov je vrezana letnica 1608 – kmetija je še danes v lasti te družine). Ker pa podrti ostanki nekdanjih zgradb le nemočno kljubujejo zobu časa (propadanju), je bilo treba prisluhniti tudi številnim zgodbam, pričevanjem, da se je na koncu vendarle izoblikovala nekdanja (približna?) podoba tega zanimivega kraja, ki danes – leta 2009 – razen naravnih lepote, skorajda nima več kaj pokazati turistom. Nekoč pa je bilo...

Delo ljubiteljskih zgodovinarjev

"Lokalne zgodovine in ukvarjanja z njo se v zgodovinopisju drži slabšalni prizvok. V očeh mnogi(h!) zgodovinarjev še vedno velja za postransko stvar, za temo, s katero ne gre izgubljati preveč časa./.../ Trditve o 'manjvrednosti' lokalne zgodovine sicer nihče eksplicitno ne zapiše, v zasebnih pogovorih pa je to prepričanje pogosto prisotno. Tematika se odriva na stranski tir, v mnogih primerih se jo prepušča lokalnim zbornikom in ljubiteljskim zgodovinarjem, kar pa seveda vpliva na kakovost rezultatov. Začaran krog je s tem sklenjen. Odsotnost stroke pogojuje nizko kvaliteto, (ne)kvaliteta pa odvrta stroko k bolj poglobljenemu pristopu k problematiki. Toda raziskovalna praksa dejansko dokazuje nasprotno. Celotno obravnavanje slovenske zgodovine, zlasti pa medievistika, če nanjo gledamo v širšem kontekstu, je dejansko ukvarjanje z lokalno zgodovino. /.../ Na osnovi raziskovanja dogajanja v mikrookolju se namreč rezultate inducira na širši kontekst. Ugotovitve iz lokalnega okolja se posplošujejo na širši prostor. /.../ Vrednost in po-

men strokovnega in poglobljenega ukvarjanja z lokalno zgodovino je torej nesporen."²

In v tem kraju, v Rutah/Gozd Martuljku, imamo ljubiteljskega zgodovinarja/pričevalca – to je Stanko Košir (r. 1917), ki je do sedaj izdal že 12 knjig in s tem pred pozabo rešil prenekatero zanimivost kraja, ki si tako želi postati moderen "turistični raj" za petične turiste. Kraj, tudi sicer vse bolj izgublja svojo nekdanjo podobo, saj je ohranjenih le še nekaj "starih gorenjskih hiš", ki so krite s skodlami, ki imajo majhna večdelna okna, da pozimi "izpuhti" kar najmanj toplote, ki se ponajbolj s cvetjem okrašenimi balkoni (ganki), vrtovi (gredami) in sadovnjaki pred hišami. Namesto tega je vse več modernih zgradb (po večini vikendov), ki jih obdajajo visoke kamnite škarpe (namesto nekdanjih lesenih plotov), tlakovani dovozi do hiš, tesno zaprte lese... vse to, pa še dodatno, noč in dan moti avtomobilski hrup, ki prihaja z regionalne ceste, ki vodi z Jesenic, čez Kranjsko Goro in naprej proti Italiji ali Avstriji. Nekdaj ... pa (tudi nekoč ni bilo pločnika) so ob tej cesti lahko hodili tako domačini kot turisti ... danes je potrebna posebna pozornost, da sploh lahko prideš čez cesto.³

V skoraj vseh uvodih v svoje knjige gospod Stanko vedno posebej poudari, da želi predvsem ohraniti "spomin na stare čase, da ne bi šlo v pozabo, kako so živeli naši predniki in da mladi Rut in Srednjega Vrha ne bi pozabili, kje in kakšne so njihove korenine".⁴ Njegova največja ljubezen in doprinos h krajevni zgodovini pa je zagotovo neizmerna ljubezen in vnema za ohranjanje (zapisovanje) "rutarškega dialekt/narečja", ki ga govorijo le še najstarejši prebivalci tega kraja. Mladi domačini ga sicer še razumejo, vendar ga pogovorno ne uporabljajo več. Novi priseljenci, ki jih je po številu celo več kot domačinov,⁵ pa ga niti ne razumejo...

Seznam knjig Stanka Koširja, ki je začel pisati pri 77-ih letih, je:

1. *Rutarška pomnenja*. Gozd Martuljek : samozaložba, 1994.
2. *Pod Pečkami, kjer sem odrasčal*. Gozd Martuljek : samozaložba, 1997.
3. *Besednjak*. Gozd Martuljek : samozaložba, 1997.
4. *Č kda – davno tega*. Gozd Martuljek : samozaložba, 1999.
5. *Zgornjesavska kulinarika*. Gozd Martuljek : samozaložba, 2000.
6. *Smo kakršni smo*. Gozd Martuljek : samozaložba, 2002.

² Mlinar, Slepó črevo Kranjske, str. 333.

³ Nekaj več kot 2 km "dolga vas" premore en sam urejen prehod za pešce (pri gostilni "Jožica"), ki se nahaja približno na sredini naselja.

⁴ Moto iz Koširjeve prve knjige "Rutarška pomnenja", naslovna stran.

⁵ Uradno 624 (Vir: SURS, GURS, popis prebivalstva 2002).

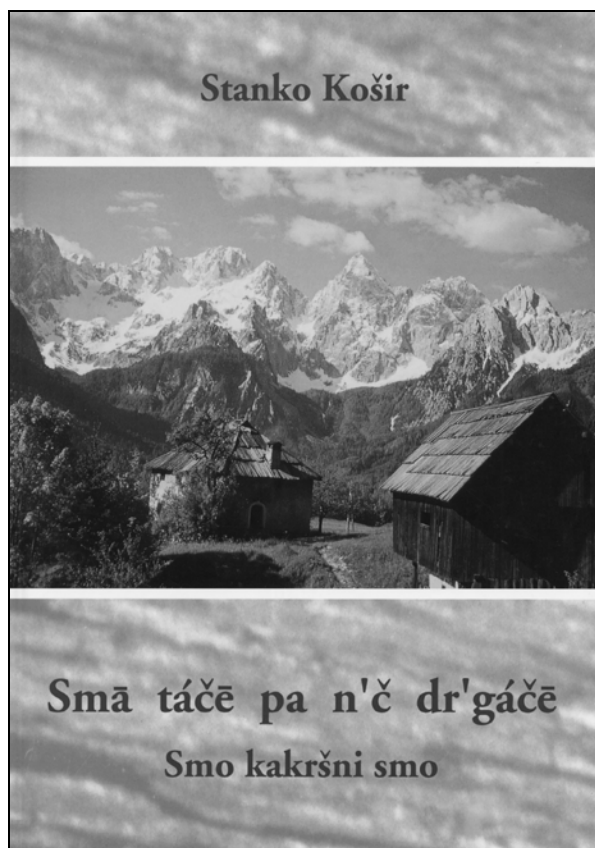
¹ Na te čase danes spominjajo le še hišne številke (za ulice), in sicer Zgornje in Spodnje Rute, sicer se je za naselje končno uveljavilo ime "Gozd Martuljek" – pred tem pa so bile še variante Gozd (nemško Wald) in Gozd Martuljk.

7. *Do grla sem ga sit*. Gozd Martuljek : samozaložba, 2004.
8. *Izbruh na Tabrah*. Gozd Martuljek : samozaložba, 2005.
9. *Bliža se*. Gozd Martuljek : samozaložba, 2005.
10. *Slovar rutarške in srenške govornice (II. del)*. Gozd Martuljek : samozaložba, 2006.
11. *V coklah na pot*. Gozd Martuljek : samozaložba, 2008.
12. *S podstrešne*. Gozd Martuljek : samozaložba, 2008.⁶

Zanimivost vseh knjig je tudi fonetično zapisovanje starih narečnih izrazov, ki bodo morda nekoč le deležni nekaj več pozornosti jezikoslovcev. "Razumem hladen odnos krajanov do domačega narečja. Oni ga znajo ali vsaj mislijo, da ga. Ne morem pa tistih osveščenih, ki bi morali skrbeti, da bi tako pomemben del narodnega bogastva ne šel v pozabo."⁷ Te besede, izjave so nekdaj "prihajale iz ust

vaših pra pra pra staršev, od katerih so bili nekateri še nepismeni. Zanje in za nas otroke, dokler nismo začeli hoditi v šolo, je bila naša rutarščina edina slovensščina. Tudi pozneje je ostala naša in vsi smo jo negovali. Že vaši stari starši, so se ji začeli odrekati, čisto zares pa ji je obrnila hrbet generacija vaših staršev. Zdaj je postala samo še kulturna dediščina kraja. Hranite jo in posredujte zanamcem."⁸

"V vseh /.../ knjigah so zapisani spomini. Pisana beseda preživi; ko človeka, ljudi njegove generacije ni več; ko niti naslednje generacije ni več, knjige na policah ostanejo, če ne na policah, pa v škatlah ali na dnu omar. /.../ Časovni trak spominov je v vseh /.../ knjigah geografsko strogo omejen na Rute (uradno Gozd Martuljek) in Srednji Vrh z zaselki. To je kvaliteta Koširjevih del. Točno vemo, o čem pripoveduje: o svoji vasi in sovaščanih, o svoji družini in najbližjih, o svojih življenjskih izkušnjah. Ostaja trdno na tleh vaškega življenja pod Špikom in Široko pečjo. /.../ Knjige Stanka Koširja sestavljajo opus predstavitev domačega kraja, govornice, ljudi, način življenja. Namenjene so starim in mladim, ki so ali bi radi bili zakoreninjeni v domači zemlji. Zanimivo nas spoznavajo z življenjem naših prednikov. /.../ Še posebej skrbno so napisane za domačine. Rutarjanom, Srnjanom in Martuljčanom pomagajo ohranjati ledinska imena, spomin na posamezne kmetije in življenje v teh krajih. Več ko bodo vedeli o svojem kraju, ljubši jim bo. Strokovnjaki bodo Koširjeve knjige odkrivali počasi. Najbolj zanimive so za dialektologe in etnologue. Oboji bodo v njih našli obilico gradiva za svoje raziskave, podob za razstave in članke. /.../ Vseh devet (sedaj že 12, op. R. Š.) del Stanka Koširja sodi v vrh gorenjske ljubiteljske literature, torej med knjige, v katerih so zbrani podatki o domačem koščku sveta. Domoznanska besedila so zelo različna, saj jim je skupna tema, ne pa način obravnave. Še posebno se razlikujejo besedila ljubiteljev in strokovnjakov. Pogosto imajo zaradi tega ljubitelji slabe občutke, češ, temi nisem kos, ne zmorem pisati. In sovaščani se jim radi posmehujejo in jih kritično opozarjajo na napake. Osebno gledam na ljubiteljska dela z dobro voljo, ker vem, da se je avtor trudil po svojih najboljših močeh. Predvsem pa mi je kot strokovnjaku za kulturno dediščino pomembno, da izide čim več takšnih knjig, da bi se čim več gradiva

Naslovna stran ene izmed Koširjevih knjig.

⁶ Večina knjig ima glavni naslov tudi v narečni obliki. Vse knjige mu je tiskala tiskarna "Medium" iz Žirovnice. In pri vseh je avtor imel nemalo finančnih zapletov, ki pa jih je na koncu vendarle premagal. Večinoma so tudi bogato slikovno opremljene s fotografijami – na naslovnica pa so bodisi stare zgradbe ali gorski motivi.

⁷ Košir, *Slovar*, str. 4.

⁸ Posvetilo pravnikinji Karin v knjigi "Bliža se", str. 3. Vse narečne besede ima avtor tudi posnete na govornih kasetah. Ustna izjava Stanka Koširja avtorici. Zanimivo je tudi naključje, da sem pri svojem siceršnjem strokovnem delu v Narodni in univerzitetni knjižnici – takrat še v Rokopisni zbirki, pravzaprav avtorja "posredno" spoznala že konec devetdesetih let – ravno v času, ko je prišlo do neljubih dogodkov (odklonilnega stališča /zavrnitev/ stroke). Njegovim jezikoslovnim knjigam so očitali predvsem njegov metodološki pristop. Vzrok je bil verjetno na obeh straneh (tudi malo gorenjske trme in ponosa avtorja je bilo zraven).

ohranilo. Z vsakim starim človekom umre del naše zgodovine."⁹

Turizem in planinstvo

Začetki turizma v današnjem pomenu besede (potovanje zaradi razvedrila, oddiha ter njegove spremljajoče dejavnosti)¹⁰ niso povsem jasno izpričani. Nekoč je tod mimo vodila romarska pot na Svete Višarje – na to danes spominjajo le še nekatere ohranjene kapelice in stara znamenja (križi). Zagotovo pa je k njegovemu razvoju veliko prispevala izgradnja železnice, ki je povezala Ljubljano z Zgornjesavsko dolino in naprej proti Trbižu. Dne 14. decembra 1870 je skozi vas pripeljal prvi vlak¹¹ – redna proga je nato delovala vse do 31. marca 1966, ko so jo, proti volji vseh (tako krajanov kot naključnih potnikov), ukinili.¹² Namesto udobnega vlaka je to vlogo prevzel avtobusni potniški promet – večina avtobusov pa vozi le do Jesenic (lokalni promet). Od tam naprej sta potnikom na voljo tako avtobus kakor vlak.

Po pričevanju Stanka Koširja je "nekdanj" skoraj vsaka druga hiša v Rutah nudila domačim in tujim turistom nekaj skromnih nastanitvenih možnosti. "Domačini so oddajali gostom ležišča iz čiste potrebe po denarju."¹³ Domači so se morali zadovoljiti s skromnim nadomestnim ležiščem. Ta pa so bila po vežah, na podstrešjih, celo na senu. Pri nas doma

smo spali na podstrešju (v zagati) na starih skrinjah in slamaricah (plev'ncah). Pokrili smo se s starimi prešitimi odejami (kotri). Stranišča na štrbunk so bila skupna za nas in za goste. Umivali smo se vsi z vodo, ki je bila prinesena s proda, za razsvetljava pa smo uporabljali sveče in petrolejke. Zares skromno je bilo, gostje pa so se vseeno radi vračali v naše vasi cela desetletja. Občina je seveda predpisala takso za sleherni nočitev. Izogniti se je bilo težko, ker je moral biti zaradi bližine meje vsak gost prijavljen v nekaj urah tudi na žandarmeriji, kasneje pa na milici. Iz povedanega lahko ugotovimo, da so se takse plačevale, odpadli pa so stroški za vodarino in elektriko, pa tudi za odvoz smeti in fekalij."¹⁴

Gosti pa so morali z domačini deliti enak način življenja – vključno z domačo kulinariko, ki je vsebovala v glavnem živila, ki so bila pridelana na tamkajšnjih njivah in vrtovih. So pa nekdanj gojili bistveno več vrst žit (celo ajdo, ki je že dolgo ne sejejo več). To nas nekoliko spominja na "moderne kmečki turizem", ki pa ga žal v tem kraju še ni.¹⁵ Mnogi turisti so se pogosto pridružili domačinom pri delu – predvsem pri košnji in sušenju sena. Sicer pa so veliko časa namenili sprehodom v naravo, v višje ležeče predele, ki so se razprostirali na obeh bregovih Save Dolinke. V poletnih mesecih je to bilo predvsem področje Julijskih Alp (hlad), v zimskem času pa področje Karavank, kjer pa je bilo gibanje kasneje (zaradi nove meje med Avstrijo in Jugoslavijo) omejeno – le s posebnimi dovolilnicami.

Od leta 2000 dalje deluje tudi "Turistično društvo Gozd Martuljek", ki si prizadeva obuditi nekatere krajevne običaje in praznike (kuhanje oglja na Kopišču, ki ga spremljajo tudi različni kulturni dogodki /amaterske gledališke predstave, glasbene točke/, kostanjev piknik, na Martinovo soboto organizirajo izlet v vinorodne kraje, pomagajo pri organizaciji prireditev za otroke – Srečanje v škratovi deželi itn.). Vsako leto organizirajo tudi čistilno akcijo, ki se je udeležijo tako člani društva kot krajanji, ki jim ni vseeno, kako izgleda domača vas. Toda še tako dobra volja in konkretno delo, ne more odpraviti številnih napak, ki so v Gozd Martuljku in na Srednjem Vrhu vidne skoraj na vsakem koraku: divje parkiranje na jasad, travnikih in na obrobju gozda, kupi odvrženih smeti (predvsem pločevink in plastenk), stari in odsluženi avtomobili (zlasti na začetku poti, ki vodi proti Srednjemu Vrhu), uničene gozdne steze in poti (posledica sečnje in spravljanja lesa v dolino), star gradbeni material – na črno odložen na bregu Save Dolinke itd. Nekdanj neokrnjena narava vse bolj kaže svojo žalostno "poškodovano" podobo – nekoč kristalno

⁹ Zaključna beseda mag. Tatjane Dolžan Eržen v Koširjevi knjigi *Tzbrub na Tabrab*, str. 151–155.

¹⁰ <http://sl.wikipedia.org/wiki/Turizem> (ogled strani 13. 1. 2009).

¹¹ Na začetku se vlak v Rutah ni ustavljal – prvič je ustavljal šele leta 1911 – in tako šoloobveznim otrokom in starejšim precej skrajšal skorajda vsakodnevno pot do Kranjske Gore. Vas je bila tesno vezana na večjo in bolj obljudeno naselje Kranjska Gora – tam je bila tako šola kot osrednja cerkev (v Rutah stoji le majhna cerkev, ki je bila posvečena prav na začetku 1. sv. vojne – posvečena je bila na dan sv. Ane 26. julija 1914), pokopališče (v zimskem času se je /zaradi obilice snega in neprebrskih cest/ sem in tja celo pripetilo, da mrliča sploh niso mogli pokopati – nekaj dni ali tednov je bil zakopan /konzerviran/ kar v snegu). Povzeto po knjigah S. Koširja *"Smo kakršni smo"* in *"Rutarška pomnenja"*. Na nekdanjo progo nas še danes spominja tako železniški nasip kot nekaj nekdanjih čuvajnic (stražnic = vahtar), ki so bile vse spremenjene v počitniške objekte. Na eni izmed njih – v Ratečah, pa je še dobro viden napis v cirilici.

¹² Tračnice in železniški most čez Savo Dolinko so tudi fizično odstranili – na mestu nekdanje proge poteka že nekaj let kolesarska pot (pretežno asfaltirana), ki se na V začneja pri Mojstrani in na Z vodi vse do Trbiža. Tukaj se en krak usmeri naprej proti Avstriji, drugi pa vodi proti Sv. Višarjam.

¹³ Na kmetih je praviloma primanjkovalo denarja, saj so bile kmetije "samozadostne" oskrbovalne enote – vse, kar so potrebovali za življenje, so pridelali/izdelali doma. Najpogosteje so kupovali sol in izjemoma sladkor (včasih tudi saharin). Nekaj bolje se je godilo tistim, ki so bili tudi lastniki gozda – prodajali so tako neobdelan les (hlode), kot tudi polizdelke – tramove, deske in late. Pogovor avtorice z domačini iz Gozd Martuljka.

¹⁴ *"Rutarška pomnenja"*, str. 230–231.

¹⁵ Nekaj kmečkih pridelkov – predvsem sir in skuto, popotnikom nudi Hlebanjeva kmetija na Srednjem Vrhu.

Razglednica Gozd Martuljka – nekdanji "Mladinski dom železničarjev" iz tridesetih let 20. stoletja – nahajal se je v bližini današnjega hotela "Špik" (NUK, Zbirka razglednic – Gozd Martuljek, Inv. št. 1989/825-3).

čista voda je postala nepitna že na samem izviru visoko v hribih (Jureževo zajetje).

Posebno mesto si zasluži tudi planinstvo – visoki vršaci Martuljkove skupine so dobesedno klicali po vedno novih in novih vzponih. Izjemen razcvet je ta panoga doživela po koncu 1. svetovne vojne – zlasti v dvajsetih letih (Skalaši), ko je bilo opravljenih nekaj izjemnih vzponov pri katerih sta sodelovali tudi dve ženski – Mira Marko Debelak in Pavla Jesih. Med vsemi vzponi je najbolj odmeval uspešno izveden vzpon po severni steni Špika, ki sta ga izvedla Stanko Tomišnek in Mira Marko Debeljak. "5. in 6. septembra 1926, je (dr. Stanko Tomišnek, op. R. Š.) skupno z Miro Marko Debelakovo v klasičnem slogu in skoraj brez plezalnih pripomočkov preplezal do tedaj nedostopno, grozljivo tisočmetrsko severno steno Špika v Martuljku. O tem prvovrstnem alpinističnem dejanju je 'šel glas daleč po svetu', saj je pomenilo prvo izredno, tudi mednarodno občudovano uveljavitev slovenskih plezalcev v steni, ki ji malo prej niso bili kos niti odlično izurjeni in opremljeni avstrijski alpinisti, niti širom po Alpah slavni in sloviti dolomitski vodnik Angelo Dibona iz Cortine. Ta edinstveni podvig je daleč prekosil vse dotodanje slovenske plezalne uspehe, vključno dr. Juga in tudi vse tujce v naših gorah. To je začetek dokončne osvoboditve naših gora od tuje nadvlade. Še danes je ta plezalna smer v naših gorah poleg Čopovega stebra v triglavski severni steni ter verjetno pred direktno smerjo po severni steni Trav-

nika plezalni pojem najvišje vrste in vrednosti!"¹⁶

Mogočna Martuljkova skupina je že od nekdaj vabila ljudi z vseh koncev, kot bi se ji človek ne mogel odpovedati. Vsi so jo občudovali, najboljši "literarni zapis" pa nam je zapustil prav dr. Miha Potočnik: "Dosti smo že hodili po Martuljku, a venomer nas znova vabi neustavljivo ta čudežni gorski svet. Še ima narava skritih zakladov za tiste, ki obiskujejo njene prostrane hrame; še odkriva polagoma in previdno svoja čustva, kakor bi se bala pokazati vsa naenkrat. Koliko bogastva je razmetanega okrog Špika, koliko skrivnosti je zagrajenih za strmim zidom košate Široke peči! Kakor zakleta graščina nemo strme gole stene Široke peči na drobno človeško bitje daleč tam spodaj Za Akom; gledajo, spogledujejo se s Kukovo špico in se čudoma čudijo."¹⁷

Žal pa imajo ti "klici gora" tako svojo sončno kot senčno plat. Poleg uspešnih vzponov je bilo tudi veliko spodletelih in tragičnih. Uradna statistika beleži kar 13 smrtnih žrtev pri vzponu na mogočni Špik.

Večji razcvet je organizirano planinstvo doživelo po koncu 2. svetovne vojne. Samostojno planinsko društvo je bilo v Gozd Martuljku ustanovljeno 11. septembra 1949. "Veliko dela in truda je priprav-

¹⁶ Potočnik, *Srečanje z gorami*, str. 269–270.

¹⁷ Prav tam, str. 39.

Razglednica Gozd Martuljka, ki prikazuje eno prvih vaških gostiln "Pri Blenkus" – iz začetka 20. stoletja (NUK, Zbirka razglednic – Gozd Martuljek, Inv. št. 1990/2263-3).

ljalni odbor vložil za sklic občnega zbora. V pripravljani odbor so bili imenovani: Jože Pintar, Milutin Stojsič in Ljudevit Štelcer. Glavni odbor Planinske zveze Slovenije je 17. 9. 49 poslal potrdilo, da novoustanovljeno Planinsko društvo Gozd Martuljk deluje s sklepom te zveze. 19. 9. 1949 je deset podpisnikov poslalo prošnjo za odobritev delovanja društva na Okrajni ljudski odbor Jesenice. 6. 10. 1949 je bil izdan sklep o evidentiranju Planinskega društva Gozd Martuljk v register društev omenjenega okraja. V društvo se je takrat vključilo sto sedemdeset prebivalcev Gozda Martuljka in Srednjega Vrha. /.../ Izvoljen je bil tudi upravni odbor, ki ga je vodil predsednik Miha Robič, po domače Ulipcov Miha.¹⁸

Leta 1967 (10. 7.) je bil v okviru Planinskega društva Gozd Martuljek ustanovljen poseben Alpinistični odsek (AO) – ustanovnega sestanka so se udeležili: Jože Oman (postane gospodar opreme), Milan Robič (izvoljen za tajnika), Viktor Langus in Anton Oman (izvoljen za načelnika). AO si je zastavil tudi program dela:

1/ Usposobiti vse pripravnike in opraviti izpite za alpiniste;

2/ S skupnimi turami pripravnike usposobiti za samostojno delo.¹⁹

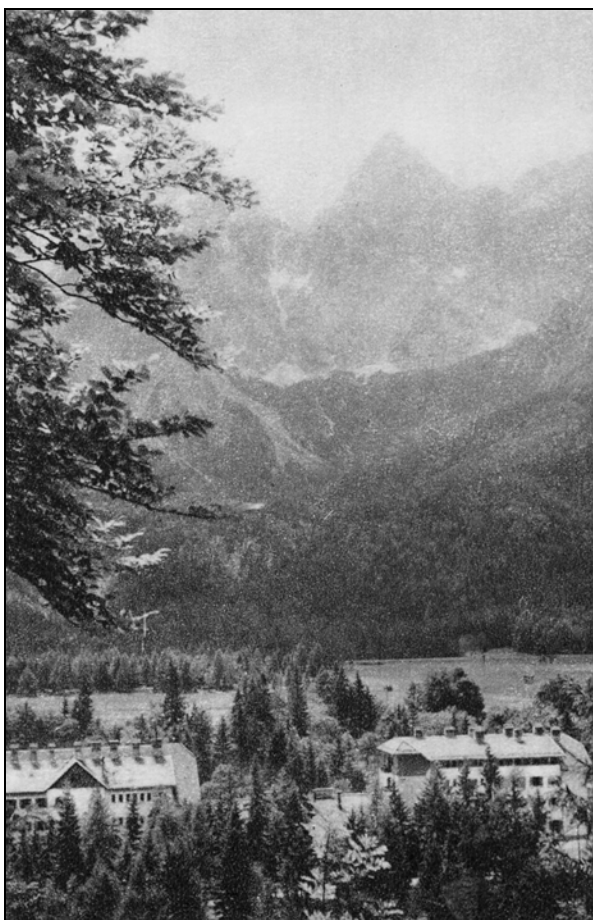
¹⁸ *Planinsko društvo Gozd Martuljk*, str. 2. Povzeto po e-verziji, ki je dostopna na internetu. <http://www.gorenjska.si/td16.html>.

¹⁹ Prav tam, str. 12–13. Zanimiv je tudi "inventar" opreme: 3 komadi platnene vetrovke; 1 vrh konopljena – dotrajana; 1 vrh 'otočanka' – bela; 3 komadi kladiva letno zimska (str.

Alpinističnim pripravnikom in ljubiteljem pa je od leta 1996 naprej na voljo tudi posebna umetna plezalna stena, ki se nahaja v neposredni bližini trenutno opuščene kampa Špik.²⁰ Se vedno pa je

13). Zagotovo s takšnim inventarjem oskrbnik ni imel prav veliko dela. Vse kaj drugega pa premorejo današnji alpinisti, zlasti tisti, ki se odpravijo v Himalajo in druga gorstva. Skromna in pogosto pomanjkljiva oprema pa je bila vzrok tudi za nekaj tragičnih nesreč – zagotovo je bila najbolj odmevna nesreča skupine mladih planincev, ki jih je v začetku maja (od 3. do 5.) 1952 med plezanjem na Špik ujel snežni vihar, ki je zahteval pet smrtnih žrtev: Franc Karner (26), Hinko Moraus (21) in trije bratje Uršič /Jože (25), Milan (23) in Ivan – Vanči (21)/ – vsi so bili člani PD iz Slovenske Bistrice. Eni največjih gorskih nesreč je poleg vremena "botrovalo" še kup drugih nepravilnosti in neprimernih odločitev, ki so dodobra zamajale celotno planinsko organizacijo oz. njeno organiziranost. Polemike okoli te reševalne akcije so še nekaj časa polnile takratno časopisje – zlasti okoli etičnih dilem "ali je dopustno odrezati vrh z mrtvimi ponesrečenci, da njihova trupla zgrmijo v globino in se raztreščijo". "Zaradi časopisne kritike reševanja je v GRS nastala globoka kriza in so mnogi gorenjski reševalci vrnili svoje izkaznice. Krizo sta pomirila dr. Miha Pogačnik in dr. Bogdan Breclj. Gorska reševalna služba se je reorganizirala. Nastala je Komisija za gorsko reševalno službo pri Planinski zvezi Slovenije." Opis nesreče je povzet po knjigi: Malešič, *Spomin in opomin gora*, str. 212–214. Na njihovo tragedijo nas še danes opominja spominsko obeležje v neposredni bližini brunarice pri Ingotu.

²⁰ V prispevku ni posebej predstavljena "zgodovina" Hotela Špika in njegovih predhodnikov. Nekdaj je na mestu tega hotela (ki ga ponovno prezidavajo in dozidavajo) stal hotel KO-OP (odprt leta 1936), ki je imel celo zunanji ogrevan bazen. Po vojni je bil hotel nekaj časa Sindikalni dom, za tem klimatsko zdravišče in ponovno hotel. Najprej je bil lastnik hotela Petrol, sedaj pa je to HIT Alpinea. Poleg hotela je deloval tudi Mladinski dom (pravzaprav okrev-

Razglednica Gozd Martuljka – pogled na Špik. (NUK, Zbirka razglednic – Gozd Martuljek, inv. št. 0 /obvezni izvod/ Zg 11. 3. 1949 /Založba Putnik/).

veliko več takih "alpinistov", ki se raje podajo v naravne stene – bodisi, da se odpravijo na posamezne gore iz Martuljkove skupine²¹ ali pa na nekaj manjših/nižjih, ki se nahajajo nad cesto, ki vodi na Srednji Vrh – ena od njih se imenuje "Peglezen".

Prostovoljno gasilsko društvo

Zaradi preproste, povečini lesene, kmečke arhitekture (odprta kurišča!) so bili požari zelo pogosti.

lišče za obolele in šibke otroke), ki je bil leta 1992 porušen. Žal domačini in "hotelirji" nikoli niso našli skupnega jezika. Prav tako niso predstavljene gostilne – nekdanj so bile kar 3, sedaj pa deluje le še ena in bife čez cesto. Še pa lahko s "hotelom" pohvali tudi izrazito kmetijsko usmerjen Srednji Vrh. Leta 1939 je Krista Smolej tu odprla "Penzion Krista", a je penzion deloval eno samo leto. Po vojni je dve leti (1949–50) delovala Gostilna pri Smoleju, nato so jo zaradi pomanjkanja strank zaprli.

²¹ Sestavljajo jo: Kukova špica (2427 m), Široka peč (2497 m), Škrnatarica (2458 m), Dovški križ (2542 m), Oltar (2621 m), Mala Ponca (2502 m), Velika Ponca (2602 m), Špik (2472 m), Frdamane police (2284 m).

Zato ni čudno, da se je skoraj vsaka vas ponašala tudi s svojim prostovoljnim gasilskim društvom, kar je sčasoma postalo kar del naše bogate tradicije. Poleg najpomembnejše naloge – reševanje življenj ljudi in živali ter zavarovanje premoženja,²² se je razvijala tudi njihova družbena (kulturna) vloga. Zlasti potem, ko so si zgradili svoj gasilski dom, ki je občasno služil tudi za veselice in za kulturne dogodke.

Prvotno so bili vsi gasilci iz Rut in Srednjega Vrha vključeni v Prostovoljno gasilsko društvo Kranjska Gora. Maja leta 1938 pa se je pojavila ideja, da bi ustanovili lastno gasilsko društvo. Najprej so ustanovili poseben pripravljalni odbor, ki so ga sestavljali domačini: "Janez Dolžan ml. (Citrarjev), Maks Robič (Kovaričev) in Anton Tarman (Štrukljev). Po sestanku z vaščani vasi Rute in Srednji Vrh, ter s pridobitvijo dovoljenja za sklic ustanovnega občnega zbora, ki ga je izdalo Glavarstvo v Radovljici, so omenjeni trije sklicali ustanovni občni zbor. Vsebina je bila naslednja:

1. Ustanovitev gasilskega društva Gozd in sprejem članov.
2. Naslov iz prve točke dnevnega reda bo zapisan na uradnem gasilskem žigu.
3. Gasilsko društvo bo delovalo na območju vasi Rute in Srednji Vrh.
4. Društvo takoj začne z akcijo za zbiranje finančnih sredstev; zbiranje naj poteka takole:
 - a) Prostovoljne prispevke v denarju in lesu naj se pobira po hišah.
 - b) Pisno naj se zaprosi Kranjsko Goro in Rateče za rabljene cevi.
 - c) Gostilničarko Jožico Robič naj se zaprosi za brezplačni odstop lokala za organiziranje gasilske veselice. Za hrano, pijačo in strežbo na veselici naj poskrbijo gasilci sami.
5. V na novoustanovljeno gasilsko društvo naj se sprejmejo vsi člani, ki so se predhodno javili.
6. Za vse člane, ki si želijo, naj se nabavijo gasilske paradne obleke. Stroške nabave nosijo gasilci sami."

Skupno je PGD Gozd štel 19 gasilcev. Izvolili so tudi poseben upravni odbor, ki so ga sestavljali: "Maks Robič (Kovarčev) kot predsednik, Ciril Robič (Kovarčev) kot poveljnik, ki pa je bil še v tem letu zaradi odsotnosti zamenjan z Andrejem Robičem (Tomažkovim), Janez Oman (Omanov) je postal tajnik, Franc Košir (Bučanov) blagajnik in Anton Tarman (Štrukljev) strojnik.

Pravila društva so bila podpisana 12. 6. 1938. Leta 1939 je bilo Prostovoljno gasilsko društvo

²² Gasilci so večkrat posredovali tudi pri gozdnih požarih – bodisi da je prišlo do samovžiga ali pa so ogenj zanetile strele, ki so v teh predelih kjer je še vedno precej železove rude (žal – slabe kakovosti), zelo pogoste.

Gozd registrirano pri Gasilski župni zvezi Radovljica. Registracija je bila v istem letu objavljena tudi v gasilskem koledarju."²³

"Zagnani mladi gasilci so šli takoj v nabiralno akcijo po hišah Rut in Srednjega Vrha. Zbrali so 8.833 din, kar je takrat pomenilo vrednost cca 19 krav, in še 17 m³ lesa. Posekati so ga morali gasilci sami. Z na ta način zbranim denarjem in enakim delom denarja, ki ga je najemnik lovišča Praprotnik plačeval lastnikom zemljišča in se je zbiral pri Občini Kranjska Gora, je bila nabavljena prva motorna brizgalna. To je dobra stara ILO-vka, ki jo je celih 40 let vzdrževal prvi strojnik Anton Tarman. Služila je pri gašenju vseh požarov in še danes je sposobna za to akcijo.

Gasilskega doma takrat še ni bilo. Motoriko in cevi, ki sta jih brezplačno odstopili gasilski društvi Kranjska Gora in Rateče, so gasilci hranili kar po hišah. Gostoljubje so izkazali pri Maksu, Bučanu in Korošču. Tudi cevi so sušili na njihovih štalah. PGD Kranjska Gora je poleg cevi prispevalo še vitlo, to je ročni voziček za prevoz cevi.

Gasilci so kmalu čutili potrebo po gasilskem domu. Ročno so izdelovali opeko iz ugaskov. Nekateri so bili pri tem izredno prizadevni. Zaradi takratne krize do graditve ni prišlo. Začela se je vojna /.../ Leta 1948–1949 se je začelo graditi gasilski dom. Zemljišče je društvu podarila Jera Košir (Bučanova),²⁴ Janez Dolžan ml. je brezplačno izdelal načrt, opeka, ki so jo gasilci izdelali sami, je bila pripravljena, nekaj zidne in vso strešno opeko so s posredovanjem političnih organizacij dobili iz Kranjske Gore. Ostala dela so se večinoma izvajala udarniško in z zbiranjem denarja. /.../ Leta 1977 so zopet z nabiralno akcijo po hišah in s pomočjo Gasilske zveze prišli do novega avtomobila IMV."²⁵ Vse to pa je prineslo tudi nove zaplete – najprej so morali dozidati stari gasilski dom, nato so ga morali konec 80-ih let še dodobra obnoviti. Dokončno pa se je "staremu" gasilskemu domu iztekel "rok uporabe" v začetku novega stoletja. Najprej so leta 1997 s pomočjo Občine Kranjska Gora in z lastnimi sredstvi kupili dodatno zemljišče okoli gasilskega doma v Gozd Martuljku.

Sama gradnja novega gasilskega doma, ki je hkrati postal tudi dom krajanov, se je pričela leta 2006, uradna otvoritev pa je bila 12. maja 2008. Trak pred vhodom v novi "Dom" je prerezal častni občan Kranjske Gore Stanko Košir. Tukaj so našli nove prostore poleg gasilcev tudi: knjižnica, turi-

stično društvo, planinsko društvo in krajevna skupnost.²⁶

Nekaj znanih Slovencev iz teh krajev oz. takih, ki so tukaj preživljali svoje počitnice

Če se tega pregleda lotimo po kronološkem vrstnem redu, pripada prvo mesto misijonarju Lovrencu Lavtizarju, ki je bil rojen 11. decembra 1820 na Vavčarjevi kmetiji na Srednjem Vrhu (na skrajnem vzhodnem delu planote). Osnovno šolsko izobrazbo si je deček nekaj časa pridobival v Kranjski Gori (do tja je imel kar 7 km hoje),²⁷ nato pa ga je doma poučeval kar oče, ki je bil za tisti čas precej izobražen mož. Ob pomoči dobrotnikov je deček lahko šolanje nadaljeval v Ljubljani. Leta 1842 je vstopil v bogoslovje in bil 3. avgusta 1845 posvečen v duhovnika. Novo mašo je imel v Kranjski Gori.²⁸ Po posvetitvi je ostal še eno leto v Ljubljani, da je dokončal študij teologije. Nato je nekaj let deloval kot kaplan na različnih župnijah (Trebelno, Dobra pri Ljubljani). Ko je leta 1854 prišel na obisk v domovino misijonar Friderik Irenej Baraga in iskal pomočnike za delo med ameriški Indijanci, se je Lavtizar odločil, da odpotuje v Ameriko (na pot je odšel 10. maja 1854 – z Barago se je prvič osebno srečal šele v Parizu, kjer sta oba bivala v misijonski hiši, preko oceana pa je odpotoval šele 31. maja /potoval je skupaj s prijateljem Francem Pircem/). Plovba je trajala celih 43 dni – v New York so pripluli 14. julija – nato pa je sledila še vožnja z vlakom do kraja Sault Saint Marie v Michiganu. Mladi misijonar Lavtizar se je takoj z vso vnemo vrغل na delo: učenje angleščine in jezika domorodcev ter versko/misijonsko delo. Na svoje zadnje misijonsko potovanje je Lavtizar odšel 3. decembra 1858 – preko Rdečega jezera je šel na obisk k skupini Indijancev. Na poti nazaj pa ga je zajel snežni vihar in omagal je komaj 500 m stran od svojega bivališča. Njegovo zmrznjeno truplo so domačini našli naslednji dan – pokopali so ga na dan sv. Štefana v kraju Crow Wing – v neposredni bližini tamkajšnje cerkve. Pirc je telovnik, v katerem je Lavtizar zmrznil, poslal njegovi materi v Slovenijo.²⁹

Med prvo skupino vsekakor lahko uvrstimo tudi "velikega gobarja iz Gozd Martuljka", politika Staneta Dolanca (1925–1999), ki je v Gozd Martuljku preživljal zadnje obdobje svojega življenja (pokopan je na pokopališču v Kranjski Gori). Do-

²³ Povzeto po publikaciji *PGD Gozd Martuljek*, str. 3–4. Knjiga niti nima prave naslovne strani in se je ob tej priložnosti brezplačno delila med gasilci in krajanje. Vsebinsko jo je uredil predsednik Miro Pavlovčič.

²⁴ Torej vse pripovedi o skopih Gorenjcih vendarle ne držijo – tudi zemlja za gradnjo rutarške cerkve, je bila podarjena.

²⁵ *PGD Gozd Martuljek*, str. 5–7.

²⁶ Gozd Martuljek sicer sodi v sklop občine Kranjska Gora.

²⁷ Današnja cesta na Srednji Vrh je bila zgrajena šele leta 1965. Do takrat so domačini uporabljali kolovoz, ki je šel preko Kamna, ki leži povsem na drugem koncu pobočja.

²⁸ Tam se danes nahaja tudi njegova spominska plošča.

²⁹ Povzeto po knjigi: Benedik, File, Mlinar, *Naši znameniti rojaki*, str. 9–49.

lanc je bil po poklicu sicer pravnik, vendar je večino svoje časa namenil politiki in stvarjem, ki so bile z njo kar najtesneje povezane: bil je predavatelj na Višji artilerijski šoli JLA in vojaški tožilec, nato pa predavatelj in končno tudi ravnatelj Višje/Visoke šole za politične vede. Leta 1967 je postal sekretar Univerzitetnega komiteja ZKS v Ljubljani, nato pa je bil že leta 1968 izvoljen v sekretariat CK ZKS. Sledilo je politično napredovanje na zveznem nivoju – najprej postane leta 1969 član predsedstva ZKJ in za tem sekretar njegovega Izvršnega biroja. Od leta 1974–1982 je bil član Predsedstva CK ZKJ. Kot tesen sodelavec Josipa Broza Tita je odločno zagovarjal organizacijsko enotnost in ideološko monolitnost ZK. V letih 1982–1984 je bil član Zveznega izvršnega sveta in zvezni sekretar za notranje zadeve. V letih 1984–1989 je bil član Predsedstva SFRJ. Po osamosvojitvi Slovenije se je postopno povsem umaknil iz politike.

Večina domačinov se ga dobro spominja tako z gobarskih "pohodov" kot z vsakodnevnih sprehodov po Martuljku. Njegov izbrani gobarski teren je bil sicer na Tromeji (zlasti v času, ko je bilo zaradi meje gibanje za domačine omejeno), gobarjenje pa je, kar pogosto, s svojo družbo zaključil v znani rateški gostilni "Pri žerjavu", kjer vam še danes postržejo z njegovo specialiteto "testenine po receptu Staneta Dolanca". Med njegovim bivanjem v Gozd Martuljku so ga obiskovali tudi številni znani in visoki politiki.³⁰

Lepote kraja, neokrnjena narava, "zdravilen zrak" in prijazni ljudje so privabili tudi veliko mestnih ljudi, ki so tukaj sprva preživljali dopustniške dni, nato pa so si mnogi izmed njih tukaj ustvarili tudi svoja nova bivališča. Morda po pristnem uživanju v naravnih lepotah bolj izstopajo kulturniki: duhovnik in pisatelj Fran Saleški Finžgar, duhovnik in slikar Stane Kregar, pisateljica Mira Puc – kasneje Mihelič, ilustrator in slikar Bine Rogelj in številni drugi.

Pripovednik in dramatik Fran Saleški Finžgar (1871–1962) je bogoslovje študiral v Ljubljani in bil tam leta 1894 tudi posvečen. Župnikoval je v Želimljah, v Sori in v Ljubljani (Trnovo). Bil je med drugim tudi predsednik Nove založbe, urednik Mohorjeve družbe in Mladike. Njegov literarni opus je zelo obsežen – pisal je tako za mladino kot za odrasle, pa tudi nekaj globokih verskih razmišljanj je napisal (npr. Sedem postnih slik). Vseskozi je bil tudi družbeno angažiran pisatelj. Tako je že pred 2. svetovno vojno podprl misli Edvarda Kocbeka o španski državljanski vojni in gibanje zarjanov. Med

vojno je simpatiziral z narodno osvobodilnim gibanjem ter doživel hude duševne stiske in pritiske.³¹

Finžgar se je zelo rad mudil v Jasenjah – jasa med prvim in drugim Martuljskim slapom. Tam se še danes nahaja "njegova" kapelica, kjer je maševal in preživljal krajše poletne počitnice.³² Kapelico so leta 1928 zgradili bogoslovci: Remec, Natlačen, Oražen, Košir, Fajdiga in Milonik. Sprva je bila zgolj sakralen objekt brez bivalnega dela, ki ga je dodal (dozidal) prav Finžgar. Tako se je nekdanja "Bogoslovna kapelica" sčasoma preimenovala v "Finžgarjeva koč".³³ Tradicionalno poteka tam maša za Marijin praznik – 15. avgusta. Nekateri domačini se še vedno jezijo nad posamezniki, ki bi radi na novo preimenovali nekatera stara ledinska imena – tudi za Jasenje so kmalu po vojni hoteli uvesti novo ime "Rajske livade", vendar se ime nekako ni prijelo.³⁴ Na nasprotnem koncu jase se nahaja turistično zelo dobro obiskana "brunarica pri Ingotu", ki jo v poletnem času upravlja domačin Ingo Robič z ženo Barbaro. Žal pa so v bližini ostanki kar treh podrtih hlevov/stanov, ki so nekoč služili tudi kot seniki ali pa kot začasno zavetišče tistim, ki jih je v hribih ujelo slabo vreme. Tudi senožeti se vse bolj zaraščajo ... In gozd, ki je v lasti Ljubljanske škofije, že nekaj let neusmiljeno izsekavajo ...

Predvsem zdravje in mir je v Gozd Martuljku iskal tudi duhovnik in slikar Stane Kregar (1905–1973). Teologijo je študiral v Ljubljani in nato odšel na študij slikarstva v Prago (1930–1935). Po vrnitvi v domovino je do leta 1945 poučeval risanje na gimnaziji v Sentvidu. Tega leta je težko zbolel (tuberkuloza), tako da je moral za leto dni opustiti vse aktivnosti in se posvetiti le zdravljenju. "V času okrevanja v Preddvoru pri Kranju pa prvič najde intimni stik s krajino, ki rodi v naslednjih letih vrsto realistično zasnovanih krajinskih slik – v začetku z motivi iz Gorenjske, leta 1949 pa mu krajše bivanje in delo v Istri z njeno specifično barvitostjo še razširi in poglobi odnos do krajine. Slikar sam izjavi: 'Nov svet, nove barve, sonce, me je klicalo na nova pota. Ko sem se vrnil v Ljubljano, sem opazil, da bo treba poiskati pot svobodnejše izbire barve..., barve, ki bi govorile same po sebi, ne oziraje se na predmet. Ker barva v večji in čisti ploskvi močnejše učinkuje, sem začel razbijati predmete v ploskve.' V današnjem, retrospektivnem pogledu, se omenjena serija krajin prikazuje kot osnova, priprava za kas-

³⁰ Žal mi ni bilo možno pri sinu Igorju preveriti, ali morda hranijo kakšno knjigo gostov, kar bi bilo zagotovo zelo zanimivo "přečevanje". Si je pa v bližini svoj vikend postavil tudi vnuk Edvarda Kardelja – dr. Igor Šoltes (predsednik računskega sodišča).

³¹ Biografski podatki za Finžgarja in ostale predstavljene osebe/umetnike so povzeti po knjigi: *Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon*.

³² Pred 2. svetovno vojno je Finžgar veliko časa prebil v svoji gorski hiši "Murka" na Zabreški planini, vendar so jo med vojno Nemci požgali.

³³ Koča je resnično pretiran izraz, saj gre za skromen objekt, ki v izmeri meri le ok. 20 m².

³⁴ Povzeto po Košir, *Smo kakršni smo*, str. 188.

nejši pravcati izbruh Kregarjevega krajinarstva v smislu abstrakcije.³⁵

Prav Martuljkova skupina mu je pogosto služila za slikarski motiv – slikal jo je v različnih letnih časih, v različnih obdobjih dneva in iz različnih "stojšč" – ali kot pogled s Srednjega Vrha, kar mu je omogočilo večjo bližino (hribe je imel kot na dlani) ali z obrežja Save Dolinke z značilnimi sadovnjaki v ospredju. Poleg njegovih slikarskih platen je na eni izmed hiš v bližini današnje kolesarske steze v Gozd Martuljku ohranjena tudi podoba na steni (sgraffito) – Martin Krpan na svoji kobilici, ko se bojuje z Brdavsom.

Svoj literarni umetniški navdih je v Gozd Martuljku iskala in našla tudi pisateljica in prevajalka Mira Mihelič (1912–1985).³⁶ Študirala je pravo, vendar je praktično ves čas delovala kot svobodna kulturna delavka. Med drugim je bila tudi predsednica Društva slovenskih pisateljev in slovenskega centra PEN. Motiv njenih del je pogosto "avtobiografski lik ženske, ujete v družbene sponse." Kako je tam preživljala svoj "delovni dan" nam, zelo nazorno opiše v svojem avtobiografskem romanu:

"/.../ Prvo poletje po vojni sem preživela v Gozd Martuljku, v počitniški hiši, ki je še danes last družine Puc. Šla sem tja z otroki in z zvesto Frani, ki je bila moja gospodinjska pomočnica, preden se je zaposlila v tovarni. (Moram se vprašati, kako naj bi napisala toliko proznih in dramskih tekstov in še več prevedla, če ne bi imela gospodinjskih pomočnic, dobrih in slabih, o katerih bi lahko napisala več romanov, pomagale pa so mi vendarle – toda danes je ta poklic izumrl in pomagati si moram sama, čeprav imam dosti manj moči kakor takrat). Začela sem premišljevat o dramih, ki naj bi jo napisala za Bučo.³⁷ Njegovo zaupanje vame me je navdajalo z novo samozavestjo. Vtisi in dogodki iz zaporov so bili še tako živi v meni, da sem slišala glasove, besede svojih sojetnic, videla njihove obraze in postave, se spominjala njihovih zgodb in tudi usod tistih, ki so bile pred menoj tam v ječi, in sem po pripovedovanju drugih doživljala marsikaj hudega, kar jih je doletelo. Kakor vedno se je domišljija pomešala z resničnostjo, osebe so se skoraj neopazno spreminjale in ko so tako nastale v meni, so se mi prikazovale v svoji in vendar v moji podobi. S tremi otroki ni bilo dovolj miru v hiši, torej sem se zjutraj odpravila z zvezkom, s svinčnikom in s kanglico, v kateri je bilo nekaj okisanega fižola – več takrat

nismo premogli – pa s kosom kruha tja gor do slapa in nato do takrat tako imenovane bogoslovne jase, ki so jo pozneje menda prekrstili v Rajsko. Sedla sem na podrto drevo, z mahom pod nogami, z zvezkom na kolenih, in prisluhnila glasovom, ki so prihajali k meni iz bližnje preteklosti. Osebe moje še nenapisane drame so začele nastopati in govoriti na papirju, ob šumu slapa, ki se je oglašal zdaj pomirjujoče zdaj grozeče. Opoldne sem si privoščila svojo skromno malico, nato pisala dalje in se proti večeru vrnila v dolino. Po večerji – kakršnakoli je že bila – sem pretipkala, kar sem bila napisala z roko tam zgoraj, in do konca poletja sem imela dramsko besedilo /.../.³⁸ Skupaj z Miro je v Gozd Martuljek prihajal tudi njen drugi mož, slikar France Mihelič (1907–1998).³⁹

Tudi slikar in karikaturist Bine (uradno Albin) Rogelj (1929) se je "trajno zapisal" v likovno podobo kraja – na pomožnem gasilskem domu na Srednjem Vrhu se nahaja njegova stenska karikatura. Manj znano pa je, da je bil Rogelj tudi izvrsten športnik – kot član jugoslovanske reprezentance v smučarskih skokih, se je leta 1954 udeležil svetovnega prvenstva in leta 1956 še olimpijskih iger v Cortini d'Ampezzo.

Zaključek

Tako pred ljubiteljskimi zgodovinarji, domoznanskimi raziskovalci, kot tudi pred strokovnjaki zgodovinske znanosti je še veliko raziskovalnega dela. Neraziskanih je še veliko zgodovinskih dogodkov, tako iz starejše kot polpretekle dobe. Zlasti bo nujno potrebno dodobra pregledati vse arhivsko gradivo, ki ga hranijo arhivi v Sloveniji, kakor tudi tisto, v našem zamejskem prostoru (npr. poročila o katastrofalnem potresu, ki je 25. januarja 1348 prizadel velik del Koroške in Kranjske /v dolino je zgrmelo skoraj pol gore Dobrač/ in ki je zahteval ogromno žrtev /od 12 do 20.000 ali morda celo 40.000/ ali pa potres iz leta 1511, ki je prizadel Furlanijo, Goriško in Kranjsko/). Izmed zanimivejših starejših zgodovinskih dogodkov, a ne dovolj raziskanih – bi bilo treba raziskati še: turške vpade, kmečke upore, pojavi nalezljivih bolezni (zlasti ob hudih zimah in slabih letinah – največ žrtev je bilo med otroki /griža, škrlatinka, davica/ in takoj po 1. sv. vojni – španska gripa).

Premalo raziskano je tudi obdobje fužinarstva in drugih gospodarskih panog v teh krajih... Obdobje prve in druge svetovne vojne – občestne table z imeni padlih, nas spominjajo nanje... Romarske poti in romanja na Višarje in v Ziljsko dolino... Zdra-

³⁵ Uvod Melite Stele-Možina v razstavnem katalogu *Stane Kregar*, str. XI–XIII.

³⁶ Mira Mihelič, roj. Kramer je bila prvič poročena z Borisom Pucem, sinom nekdanjega bana Dravske banovine Dinka Puca, ki je bil lastnik počitniške hiše v Gozd Martuljku, ki stoji tik ob cesti, ki vodi na Srednji Vrh. Svojo počitniško hišo je imel tukaj tudi ban Drago Marušič.

³⁷ Bojan Stupica – Buča (1910–1970), režiser, scenograf, igralec in prvi ravnatelj Drame SNG po 2. svetovni vojni.

³⁸ Mihelič, *Ure mojih dni*, str. 138–139. Takrat je Mira Mihelič pisala dramo "Svet brez sovraštva".

³⁹ Njegova hčerka Maja je poročena s sinom Staneta Dolanca – Igorjem.

viliški in mladinski turizem v Gozd Martuljku... Naravne nesreče (poleg potresov tudi hude zime in snežni plazovi,⁴⁰ udari stele) in nesreče v gorah...

Dela pa bo dovolj tudi za etnologe, jezikoslovce, geografе, geologe, literarne zgodovinarje in še koga – če bo le volja za raziskovanje, gradiva je več kot dovolj!

LITERATURA

- Benedik, Marko; File, Maksimilijan; Mlinar, Janez: *Naši znameniti rojaki*. Kranjska Gora : Župnijski urad, 2008.
- Finžgar, Fran Saleški: *Zbrano delo*. Ljubljana : DZS, 1985 in 1992. (Knjigi 7 in 12).
- Košir, Stanko: *Č kda – davno tega*. Gozd Martuljek : samozaložba, 1999.
- Košir, Stanko: *Do grla sem ga sit*. Gozd Martuljek : samozaložba, 2004.
- Košir, Stanko: *Izbruh na Tabrah*. Gozd Martuljek : samozaložba, 2005.
- Košir, Stanko: *Na bo več dolgo*. Gozd Martuljek : samozaložba, 2005.
- Košir, Stanko: *Pod Pečkami, kjer sem odrasčal*. Gozd Martuljek : samozaložba, 1997.
- Košir, Stanko: *Rutarška pomnenja*. Gozd Martuljek : samozaložba, 1994.
- Košir, Stanko: *S podstrešne*. Gozd Martuljek : samozaložba, 2008.
- Košir, Stanko: *Slovar rutarške in srenške govorice*. (2 zv.) Gozd Martuljek : samozaložba, 1997 in 2006.
- Košir, Stanko: *Smo kakršni smo*. Gozd Martuljek : samozaložba, 2002.
- Košir, Stanko: *V coklah na pot*. Gozd Martuljek : samozaložba, 2008.
- Košir, Stanko: *Zgornjesavska kulinarika*. Gozd Martuljek : samozaložba, 2000.
- Malešič, France: *Spomin in opomin gora : Kronika smrtnih nesreč v slovenskih gorah*. Radovljica : Didakta, 2005. (Zbirka Med gorskimi reševalci ; knjiga 5).
- Mihelič, Mira: *Ure mojih dni*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 2000. (Zbirka Jubilejna izdaja).
- Mlinar, Janez: *Slepo črevo Kranjske*. Prispevek h kolonizacijski zgodovini Zgornjesavske doline. *Zgodovinski časopis*, 59, 2005, št. 3/4.

⁴⁰ Ena največjih nesreč se je zgodila 2. januarja 1777, ko se je skupina domačinov s Srednjega Vrha odpravila na pot v Hude hleve (tik nad vasjo), da bi tam nakrmili ovce, ki so tam prezimovale. Na poti jih je ujel snežni plaz, ki je pod seboj pokopal vseh 8 vaščanov (Jurij Cuznar, Matevž, Primož in Anton Lah, Simon Lavtizar, Jurij in Lenart Zima in Janez Benet) – živ je ostal le pes, ki jih je spremljal. Na mestu nesreče so kasneje postavili spominsko znamenje, zato se ta kraj imenuje "Pri tabli". Malešič, *Spomin in opomin gora*, str. 21.

Osebnosti : veliki slovenski biografski leksikon. Ljubljana : Mladinska knjiga, 2008.

Planinsko društvo Gozd Martuljek : Naših petdeset let, jubilejna knjižica (uredila Oti Mertelj in Kostja Jerovšek). Ljubljana : TD Gozd Martuljek, 1999. <http://www.gorenjska.si/td16html>.

Potočnik, Miha: *Srečanja z gorami*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1968.

PGD (*Prostovoljno gasilsko društvo*) *Gozd Martuljek – 60 let : 1938–1998*. Gozd Martuljek : PGD GM, 1998.

Stane Kregar : *razstavniki katalog* : Moderna galerija Ljubljana, 16. december '71 – 16. januar '72. Ljubljana : Moderna galerija, 1971.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Nur Niedergeschriebenes bleibt erhalten. Die Erforschung der Ortsgeschichte am Beispiel Gozd Martuljek

Der Beitrag ist lokal begrenzt auf das historische Geschehen in der Ortschaft Gozd Martuljek (ehemals Rute/Gereuth), der beiderseits der Regionalstraße liegt, die von Jesenice nach Kranjska Gora und weiter nach Italien führt. Zu dieser Ortschaft gehört auch das ebene Land oberhalb des Dorfes, Srednji vrh, mit ausgesprochen bäuerlichem Charakter (7 Großanwesen und einige Freizeitobjekte). Bis zum Ausbau der Eisenbahnstrecke, die Krain mit dem oberen Savetal verband (1870) blieb das Leben im Großen und Ganzen auf lokale Ebene beschränkt. Gehöfte waren in der Regel autark, d.h. die meisten für eine bescheidene Lebensführung benötigten Lebensmittel wurden zu Hause erwirtschaftet. Ziemlich gut entwickelt war auch die Viehzucht. Von den anderen Wirtschaftszweigen waren vor allem Holzwirtschaft und Hüttenwesen entwickelt.

Gerade wegen seiner abgelegenen Lage blieb bis heute ein besonderer "Gereuther-Dialekt" erhalten, der nur von den ältesten Ortseinwohnern gesprochen wird. Dass dieser einzigartige Dialekt nicht ganz in Vergessenheit geraten ist, ist dem persönlichen Engagement des 92-jährigen Stanko Košir zu verdanken, der alle alten Wörter, Sprichwörter und Sprüche sorgsam sowohl in Büchern niederschreibt als auch auf Tonband aufzeichnet. Auf der Grundlage eigener Erfahrungen und Erzählungen seiner Altersgenossen (bei der Arbeit hilft ihm hingebungsvoll seine um drei Jahre ältere Schwester) zeichnet sich langsam auch die Geschichte der Ortschaft ab. Dabei handelt es sich selbstverständlich um eine ausgesprochen heimat-

kundliche Tätigkeit bzw. Liebhaberei, die manch eine Besonderheit dieser Ortschaft der Vergessenheit entreißen wird. Stanko Košir gab bereits insgesamt 12 Bücher heraus, eine Art Mischung von Memoiren und Zeugenaussagen. Folgerichtig wurden in den Texten auch zahlreiche Flur- und Hausnamen verwendet, die vielen Neusiedlern dieser Ortschaft unbekannt sind.

Das Dorf Rute und die umliegenden Berge – die eizigartige Martuljek-Bergkette – zogen schon seit

alters her zahlreiche einheimische und fremde Touristen an. Schon sehr früh entwickelte sich der Alpinismus und in dessen Rahmen auch einmalige alpinistische Unterfangen (die Besteigung der Nordwand des Špik). Parallel dazu entwickelten sich in der Ortschaft auch ein Fremdenverkehrsverein, ein Alpenverein und die freiwillige Feuerwehr, die sowohl eine integrierende Rolle spielen als auch das kulturelle und gesellige Leben fördern.